

Сотніченко О.А. Фінансовий інструментарій регулювання товарообороту країни / О.А.Сотніченко // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць – К., - 2017. - Вип. №7-8(194-195). – 126 с. - С. 17-27 (0,92 друк. арк.). (включена до міжнародних наукометричних баз Index Copernicus (IC))

О. А. СОТНИЧЕНКО

к.е.н., доцент кафедри фінансів, Національний університет харчових технологій

Фінансовий інструментарій регулювання товарообороту країни

Стаття присвячена особливостям регулювання товарообороту країни за допомогою фінансового інструментарію та роль у цьому процесі податкових інструментів, особливо щодо регулювання зовнішньої та внутрішньої торгівлі.

Ключові слова: *товарооборот, фінансовий інструментарій, податковий інструментарій, непрямі податки, санкції, митний режим, ціна.*

Е. А. СОТНИЧЕНКО

к.е.н., доцент кафедри фінансов, Національний університет пищевых технологий

Финансовый инструментарий регулирования товарооборота страны

Статья посвящена особенностям регулирования товарооборота страны при помощи финансового инструментария и роль в этом процессе налоговых инструментов, особенно в отношении регулирования внешней и внутренней торговли.

Ключевые слова: *товарооборот, финансовый инструментарий, налоговый инструментарий, косвенные налоги, санкции, таможенный режим, цена.*

О. А. SOTNICHENKO

Ph. D. in Economics, associate Professor National University of food technologies

The financial instruments of regulation of the trade of the country. The article is devoted to peculiarities of regulation of the trade of the country with the help of financial tools and role in the process of fiscal instruments, especially in relation to the regulation of foreign and domestic trade.

Key words: *trade, financial tools, tax tools, indirect taxes, sanctions, customs regime, price.*

Постановка проблеми. Регулювання товарообороту країни є складним процесом, який покликаний не тільки досягти бажаних економічних показників, а й забезпечити збалансування інтересів всіх учасників відносин, пов'язаних із товарооборотом. Сфера товарного обігу є відкритою системою, де акумулюються зв'язки між усіма без винятку суб'єктами економіки країни. Тому найменші зрушення у кількісних чи якісних характеристиках функціонування будь-якого ринкового агента матимуть вплив на функціонування сфери товарного обігу. Саме тому від вибору інструментарію регулювання товарообороту залежить не тільки ефективність торгівлі, а й перспективи економічного розвитку держави та конкурентоспроможність національної економіки.

У найбільш широкому тлумаченні регулювання товарообороту – це система заходів економічного, правового та організаційного характеру, за допомогою яких органи державної влади й управління впливають на процеси, що відбуваються у сфері торгівлі, та на суб'єкти, залучені до цих процесів. Мета регулювання товарообороту визначається економічною політикою держави. Однак у будь-якому випадку регулювання товарообороту передбачає створення умов для розвитку галузей виробництва, які забезпечують матеріальну основу товарообороту, задоволення потреб споживачів у якісних і доступних товарах, участь країни у міжнародній торгівлі із забезпеченням чистого експорту.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Незаперечний внесок у розробку наукового підґрунтя для визначення фінансового інструментарію регулювання товарообороту зробили зарубіжні фахівці (Абрего Л., Багвел К., Брюмерхофф Д., Кіп Віскузі В., Гросман Дж., Діксіт А., Кейнс Дж., Кругман П., Майбуров І., Різман Р., Штайгер Р.) та українські науковці (Амоша О., Андрущенко В., Данілов О., Дем'яненко М., Загорський В., Іванов Ю., Крисоватий А., Луніна І., Мартинюк В., Опарін В., Онишко С., Паєнтко Т., Саблук П., Синчак В., Соколовська А., Тарангул Л.).

Незважаючи на значну кількість наукових праць щодо даної проблематики, ряд питань, пов'язаних із регулюванням товарообороту фінансовими інструментами, досліджено фрагментарно, без застосування комплексного підходу. Зазначені автори у своїх працях приділяли значну увагу питанням становлення й розвитку податкової системи, механізмам справляння різноманітних податків та їх впливу на економічний розвиток. Поряд із цим додаткових напрацювань потребує вивчення ролі фінансового інструментарію в регулюванні товарообороту країни, його потенціалу у забезпеченні структури товарообороту, яка відповідатиме цілям економічного розвитку держави, що обумовлює необхідність поглиблення наукових досліджень.

Мета дослідження – розкрити особливості фінансового інструментарію регулювання товарообороту країни.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до інструментарію регулювання товарообороту, визначимо, що собою являє інструмент у загальному вигляді, звернувшись до його етимологічних коренів. Інструмент, від латинського *instrumentum*, означає засіб для роботи, пристрій для виконання певних дій [29, с.124]. У перекладі з англійської *instrument* знову-таки означає прилад, знаряддя або засіб для виконання чогось [32, с. 298]. Логічно, що і у фінансовій науці, зберігаючи свої етимологічні корені, фінансовий інструмент також має бути засобом дії, націленою на певний результат.

Аналіз публікацій фахівців показав, що до визначення сутності терміна «фінансовий інструмент» науковці підходять неоднозначно. Часто відмінності у тлумаченні сутності фінансових інструментів зумовлені рівнем їх застосування (мікро-, чи макро-). Так, В. Гриньова та В. Коюда пов'язують фінансові інструменти з дією фінансового механізму на мікрорівні [10, с.29]. На макрорівні В. Кудряшов розглядає інструменти фінансової та бюджетної політики. До інструментів фінансової політики він відносить податки, збори, відрахування, інвестиції, ціни, тарифи, державні видатки [18, с. 21-22]. Частково ми підтримуємо позицію В. Кудряшова, однак вважаємо, що дискусійним є віднесення до переліку фінансових інструментів цін та інвестицій. Разом із тим О. Підхонний фінансовий інструмент визначає як засіб обміну, розподілу і контролю ресурсів і (або) ризиків на основі реалізації відповідних прав та обов'язків [26, с. 19]. На наш погляд, звуження цілей застосування інструментів лише до розподілу ресурсів та ризиків є дискусійним, оскільки фінансовий інструментарій може бути задіяний і в інших процесах (наприклад, формування доходів держави, завоювання ринків збуту, покращення інвестиційного клімату тощо).

Також поширеним є тлумачення фінансового інструменту як джерела залучення капіталу, що надає права власності на нього і означає зобов'язання заплатити борг. Ми вважаємо, що тлумачення інструмента як джерела залучення капіталу є дискусійним, оскільки сам по собі інструмент джерелом бути не може, а може бути засобом мобілізації джерела формування капіталу. Слід зазначити, що О. Данілов та Д. Серебрянський під поняттям фінансовий інструментарій розуміють сукупність фінансових важелів, стимулів, санкцій, нормативів та лімітів, за допомогою яких реалізується фінансова політика. [11, с. 57]. На наш погляд, такий підхід є найбільш прийнятним, оскільки у ньому чітко виділено різницю між фінансовими інструментами та фінансовими важелями.

Враховуючи викладене вище, визначимо фінансовий інструментарій регулювання товарообороту як частину фінансової політики держави та

засобів реалізації її впливу на динаміку і структуру товарообороту країни з метою дотримання бажаної товарної й географічної структури товарообороту та оптимізації каналів збуту товарів.

Щодо складу фінансового інструментарію, то серед фахівців також немає єдності (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до набору фінансового інструментарію

Фахівець	Інструментарій
В. Кудряшов	Податки, збори, відрахування, інвестиції, ціни, тарифи, державні видатки, бюджетні інвестиції, дотації, субсидії
В. Гриньова, В. Коюда	Контракти, які спричиняють зміни активів і зобов'язань
О. Данілов, Д. Серебрянський	Фінансові стимули, санкції, нормативи, ліміти
І. Манцуров	Податки, кредити, тарифи, інвестиції, відсотки, пільги, ліцензії, квоти, антимонопольне законодавство
Н. Голікова-Тінтулова	Адресне фінансування пріоритетних галузей
В. Чабан	Державне фінансування, кредити, субсидії, податкові пільги, створення інфраструктури
Віскузі В. Кіп	Фінансове управління, оподаткування, ціноутворення
М. Карлін В. Керецман	Дотації, субсидії, субвенції, податки
С. Герчаківський	Пільгове оподаткування, бюджетне фінансування, альтернативні системи оподаткування
Л. Ковальська	Оподаткування, кредитування, ціноутворення, амортизаційна політика

Джерело: складено автором.

Таким чином, перелік потенційних складових фінансового інструментарію є досить широкий. В контексті регулювання товарообороту розробимо його класифікацію відповідно до особливостей регулювання товарообороту внутрішньої та зовнішньої торгівлі.

Цілі регулювання товарообороту внутрішньої торгівлі фахівці визначають з різних позицій, вказуючи при цьому і розвиток підприємництва, і задоволення потреб споживачів, і захист вітчизняного виробника тощо. На наш погляд, регулювання товарообороту внутрішньої торгівлі має здійснюватися за наступними напрямками:

1. Захист прав споживачів. Результатом регулювання за цим напрямом повинна бути висока якість товарів і послуг, відповідні ціни, гарантійне та післязбутове обслуговування кінцевих споживачів.

2. Стимулювання підприємницької активності у сфері торгівлі. Активізація підприємницької діяльності у сфері торгівлі сприятиме розвитку конкурентного середовища, що стане поштовхом для соціально-економічного розвитку завдяки створенню додаткових робочих місць, розвитку конкуренції у галузі. Також це має зумовити легалізацію каналів товарообороту та зменшенню обсягів товарообороту на неорганізованому ринку.

3. Забезпечення паритету конкурентних умов. Регулювання має бути спрямоване на підтримання ефективної конкуренції, яка сприятиме задоволенню платоспроможного попиту та розвитку національного виробництва.

4. Обмеження споживання окремих товарів. Такими товарами можуть бути ті, споживання яких негативно позначається на здоров'ї нації, наприклад алкогольні напої та тютюнові вироби.

Регулювання товарообороту внутрішньої торгівлі принципово відрізняється від регулювання товарообороту зовнішньої торгівлі не тільки набором інструментів, а й еволюцією їх використання. На етапі становлення товарного обміну були відсутні практично будь-які явні і неявні обмеження щодо реалізації товарів і послуг. З розвитком капіталістичного способу виробництва до окремих товарів і послуг починаються застосовуватися обмежувальні та стимулюючі фінансові інструменти. Такі фінансові інструменти мають як директивний (адміністративні заборони, штрафи тощо), так і непрямий – застосування податкових важелів (специфічних акцизів, податкових преференцій тощо) характер. Як зазначають фахівці, нині процесам ефективного регулювання товарообороту заважають наступні чинники [2, 3, 4, 6, 8, 17]:

- суперечлива і громіздка нормативно-правова база, яка регулює питання товарообороту;
- значний рівень тінізації товарообороту, особливо у сфері роздрібно́ї торгівлі;
- недостатній рівень використання можливостей саморегулювання;
- низька конкурентоспроможність дрібних підприємців;
- високий рівень бюрократизації у сфері отримання документів дозвільного характеру.

Виходячи з окреслених напрямів і проблем регулювання товарообороту внутрішньої торгівлі, узагальнюючи зарубіжний довід у сфері регулювання товарообороту внутрішньої торгівлі та регіонального товарообороту [2, 3, 4, 6, 8, 17, 19, 20, 21, 28], фінансовий інструментарій регулювання товарообороту систематизуємо наступним чином (табл. 2).

Таблиця 2

Фінансовий інструментарій регулювання товарообороту внутрішньої торгівлі та регіонального товарообороту

Інструмент	Сфера регулювання	Застосування в Україні
<i>Прямі заборони і обмеження</i>		
Заборона продажу окремих товарів або надання послуг	Захист споживачів від шкідливих та небезпечних для життя товарів і послуг	+
Штрафи за надання окремих послуг або продаж заборонених товарів	Захист споживачів від шкідливих та небезпечних для життя товарів і послуг, обмеження підприємницької активності у небезпечних для суспільства сферах економічної діяльності	+
<i>Непрямі обмеження</i>		
Ліцензування виробництва і продажу окремих видів товарів і послуг	Захист прав споживачів, контроль за якістю ліцензованої діяльності	+
Патентування окремих видів торговельної діяльності	Захист прав споживачів, контроль за якістю діяльності, яка підлягає патентуванню	+
Справляння акцизного податку	Підвищення цін на продукцію, споживання якої доцільно обмежити. Паралельно можна збільшити надходження до бюджету від	+

	акцизного податку	
Справляння акцизних податків із застосуванням акцизних марок	Захист прав споживачів, зменшення ризику реалізації фальсифікованої продукції, обмеження тіньового обігу підакцизної продукції	+
Звільнення від ПДВ окремих категорій товарів	Збільшення доступності окремих категорій товарів для споживачів (дитяче харчування, групи соціальних товарів), підтримка вітчизняних виробників окремих груп товарів	+

Продовження таблиці 1.6

Застосування знижених ставок ПДВ на окремі товари і послуги	Зниження цін на окремі групи товарів (переважно соціального спрямування), підтримка товаровиробників, які виробляють ці товари	–
Справляння податків на розкіш (як додаткових акцизів)	Збільшення надходжень до бюджету	–
Зменшення оподаткованого прибутку на суму витрат на гарантійний ремонт та обслуговування	Захист прав споживачів	+
Створення пільгових режимів оподаткування (СЕЗ, ТПР)	Стимулювання економічного розвитку окремих територій, стимулювання виробництва і реалізації окремих видів продукції	+

Джерело: складено автором.

Перший підхід ґрунтується на ідеях представників класичної економічної науки, розвиває принцип свободи торгівлі – ситуації, за якої відсутні штучні перешкоди, такі як тарифи і нетарифні бар'єри. Другий підхід стосується обґрунтування державного втручання в міжнародний товарообіг для сприяння його зростання з урахуванням інтересів національного добробуту, у тому числі використовуючи фінансові інструменти зовнішньоторговельної політики. Найбільше визнання у цій сфері одержали ідеї Дж. М. Кейнса [27, с. 196]. Кількісні обмеження експорту й імпорту – пряма адміністративна форма державного регулювання зовнішньоторговельного обороту. Кількісні методи спочатку застосовувалися на підтримку заходам митно-тарифного регулювання. Після їх появи виникло

багато нового у традиційному торгово-політичному механізмі. Кількісні обмеження за характером впливу на товарооборот принципово відрізняються від митних зборів, податків та інших засобів протекціонізму, що обмежують ввезення товарів через механізм цін [23]. За своїм економічним змістом кількісні обмеження є формою державного регулювання умов виходу товаровиробника на зовнішній ринок. Основна мета застосування кількісних обмежень – захист позицій національних виробників, коли інші торговельно-політичні засоби виявляються неефективними. Із цим завданням переплітається інше не менш важливе – підтримка цін на товари, а отже, і прибутків виробників. Кількісні обмеження імпорту використовують для витіснення конкурентів з внутрішнього ринку [31]. Значну роль кількісні обмеження відіграють і як знаряддя економічного тиску на інші країни з метою досягнення поступок у конкурентній боротьбі й на торговельних переговорах.

Уперше кількісні обмеження у сфері зовнішньої торгівлі були використані у 20-30-х роках минулого століття як тимчасові торговельно-політичні заходи. Після Другої світової війни кількісні обмеження застосовувалися більшістю держав до великої кількості товарів. На початку 60-х років минулого століття сфера застосування кількісних обмежень почала звужуватися, однак і на сьогодні вони не втратили своєї актуальності.

На даний час застосовується два види кількісних обмежень у сфері регулювання товарообороту зовнішньої торгівлі (табл. 3).

Таблиця 3

Кількісні обмеження у сфері регулювання товарообороту зовнішньої торгівлі

Обмеження	Сутність	Інструментарій	Особливі характеристики
Контингентний порядок	іноземних (вивезення національних) товарів певного кількості, обсягом або на	Глобальний контингент (глобальна квота)	Встановлює розмір імпорту (експорту) у вартісних або натуральних одиницях на певний період часу (рік, півріччя, квартал)
		Індивідуальний контингент (індивідуальна квота)	Розподілений по країнах
		Сезонні квоти	Поширюються на

			сільськогосподарські товари
		Тарифний контингент	Дозвіл на ввезення до країни певної кількості товару за зниженим митом або безмитно
Ліцензійний порядок	Заборона вільного ввезення або вивезення товарів. Імпорт (експорт) може здійснюватися лише за спеціальним дозволом – ліцензією	Індивідуальна ліцензія – дозвіл на імпорт або експорт товару.	Містить інформацію про кількість і вартість товару, дозволеного до імпорту (експорту); країну походження товару; фірму-експортера (імпортера); термін дії ліцензії
		Генеральна імпортна ліцензія – постійно діючий дозвіл, який надає право будь-якій особі або фірмі імпортувати перелічені в ній товари без будь-яких обмежень за кількістю або вартістю протягом усього часу дії ліцензії	Дозволяє ввозити зазначені у ній товари, або з певних, перелічених у ній країн; або з будь-яких країн. Також може вказуватися перелік заборонених до ввезення товарів
		Автоматична ліцензія	Особливість – імпортер (експортер), подаючи заявку на отримання дозволу на імпорт (експорт), автоматично отримує дозвіл на ввезення (вивезення) товару за умови, що він не дістав офіційну відмову

Джерело: складено автором.

Варто зазначити, що індивідуальна ліцензія є дуже жорсткою формою кількісних обмежень, її застосовують дуже часто. Водночас розвиток економічних зв'язків, умови конкурентної боротьби на ринку, а також складності (адміністративні й технічні) з отриманням індивідуальної ліцензії зумовили поширення розвитку практики видачі генеральних і автоматичних ліцензій.

Разом із тим, перехід до автоматичного ліцензування не означає, що ліцензійна система перестає бути протекціоністським бар'єром на шляху руху товарів. Наявність попереднього контролю гальмує торгівлю, перешкоджає експорту (імпорту) і спричинює зайві витрати, погіршуючи умови конкуренції імпортних (експортних) товарів. Однак і при автоматичному ліцензуванні зберігається право держави в будь-який момент замінити ліберальний режим більш жорстким. Проте автоматичне ліцензування – це дієвіший вид обмежувальної політики, тому в ГАТТ прийняте рішення, що закликає країни-учасниці, які практикують кількісні обмеження, по можливості перейти на цей вид ліцензування [25].

Ліцензійний порядок звичайно поєднується з контингентуючим порядком ввезення (вивезення) товарів. Хоча він охоплює відносно невелику частину товарної номенклатури, значення контингентів у торгівлі відчутне. Адже до товарів, що контингентуються, входять, як правило, найважливіші сировинні й продовольчі товари, текстильні вироби, чорні та кольорові метали, медикаменти. Тому вплив контингентів на ціни, обсяг і структуру зовнішньої торгівлі багатьох країн дуже значний [3]. Під дією контингентів підвищуються ціни на внутрішньому ринку на товари, а отже, і прибутки національних виробників, які продають товари, що є об'єктом кількісних обмежень. Контингентуючий порядок, крім того, забезпечує додаткові прибутки імпортерам, які перепродають ввезені товари. Це призводить до підвищення внутрішніх цін і тим самим до зниження життєвого рівня населення [5].

Тарифний контингент – це симбіоз кількісних обмежень і митно-тарифної політики. Він відкривається, як правило, для сировинних товарів, в імпорті яких за якомога нижчими цінами зацікавлені національні виробники. При цьому передбачається, що товар виробляється всередині країни, але в кількості, недостатній для покриття внутрішнього попиту. Товари, що ввозяться понад тарифний контингент, обкладаються звичайним митом.

Незважаючи на заборону ГАТТ, кількісні обмеження досі часто використовувалися дискримінаційно, тобто вибірково відносно однієї або групи країн. Арсенал дискримінаційних заходів широкий. Це і вищі квоти щодо окремих країн, і вибіркоче збереження контингентів і ліцензій на окремі товари, що ввозяться тільки з окремих держав, і ускладнена формальність, пов'язана з отриманням ліцензії на імпорт [5].

На відміну від кількісних обмежень, застосування податкового інструментарію, у тому числі мита й митних режимів, підвищує ціни на імпортні товари і у такий спосіб сприяє зменшенню обсягів їх ввезення. Як регуляторний інструментарій найчастіше використовуються непрямі податки. Так, ПДВ застосовують з метою стимулювання експорту,

специфічні акцизи – у для стримування імпорту, мита – як регулятори переміщення товарів через митний кордон. Стимулюючий ефект ПДВ для експортерів реалізується через механізм бюджетного відшкодування. Саме цим обґрунтовується висока ставка ПДВ у скандинавських країнах (наприклад, у Данії вона найвища – 25% і не передбачає значного обсягу податкових пільг). Запровадження високих акцизів стримує зростання обсягів імпорту аналогічної продукції, яка представлена на ринку вітчизняними виробниками. Таке стримування відбувається за рахунок підвищення попиту на вітчизняні аналоги, що перетворює їх на більш конкурентоспроможні за ціною (за виключенням продукції, попит на яку абсолютно нееластичний).

Мито і митні режими на сьогодні є головними інструментами державного регулювання рівня товарообігу через митний кордон. Звідси і подібність головних функцій, які виконують ці інститути митного права. Основою митних режимів є визначення порядку переміщення товарів через митний кодон та порядок використання товарів на митній території держави. Натомість мито має безпосередній вплив на рівень товарообігу із закордоном [27, с. 461–463]. Розвиток міжнародної торгівлі на сучасному етапі характеризується зменшенням значення мита у міжнародному товарообігу, тоді як інститут митних режимів виступає важливішим місцем як головний інструмент, що має виконувати завдання митного регулювання. Стягують мито відповідно до діючого митного законодавства залежно від обраного митного режиму, також від виду митного режиму може залежати розмір мита [21, с. 3]. Митні режими виконують функції, подібні до тих, які виконують мита. Основними серед них є фіскальна, стимулююча і охоронна. Подібність виконуваних функцій митними режимами і митом зумовлена їх значенням у процесах регулювання товарообороту зовнішньої торгівлі і залежністю стягнення мита від виду митного режиму, який застосовується.

Стимулююча функція спрямована передусім на сприяння розвитку економіки країни. Окрім того, вона виявляє великий вплив на суб'єктів

зовнішньоекономічної діяльності та на окремих громадян. Із розвитком зовнішньоекономічної діяльності відбувається позитивний вплив на вітчизняну економіку, на збільшення місткості ринку праці та на добробут населення. Стимулююче значення для розвитку міжнародного товарообороту мають також митні режими транзиту, тимчасового ввезення (вивезення), митного складу. Відповідно до цих режимів, товари ввозять на митну територію не з метою продажу, а з метою використання митної території іноземної країни як транзитної. Суттєвим моментом в реалізації стимулюючої функції було визначення в Митному кодексі України митних режимів реімпорту та реекспорту. Відповідно до цих режимів суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності надано можливість зворотнього вивезення чи ввезення товарів на митну територію України [22]. Така норма має принципове значення для суб'єктів ЗЕД у випадку, коли привезені/вивезені товари з різних причин не були використані відповідно до попередньо обраного митного режиму.

Стимулююча функція митних режимів має важливе значення не лише для розвитку зовнішньої торгівлі держави, а й для стимулювання підприємницької активності на території країни. При цьому беззаперечною роллю відіграє не тільки збільшення активності вітчизняних підприємців, а й прихід на внутрішній ринок іноземних інвесторів. Участь іноземних підприємств у розвитку національної економіки є особливо важливою в країнах, котрі нарощують свій економічний потенціал. За приклад реалізації стимулюючої функції слугують митні режими переробки. Митний режим переробки за межами митної території передбачає можливість вивезення товарів за кордон з метою застосування до них встановлених у законодавстві операцій переробки [20, с. 237]. Використання цього виду митного режиму дає змогу вітчизняним підприємцям використовувати іноземні технології, які недоступні на вітчизняному ринку. Митний режим переробки на митній території держави дозволяє збільшувати доходи державного бюджету, спрямовувати кошти до державної скарбниці, оскільки іноземні товари

привозять з метою переробки і в кінцевому підсумку вивозять продукти переробки.

Митним режимам властива фіскальна функція. За своїм призначенням фіскальна функція слугує для реалізації публічного інтересу. Використання того чи іншого режиму напряму впливає на розміри надходжень до державного бюджету [33, с. 35]. Залежно від виду обраного митного режиму залежить чи буде стягуватися мито, а також розмір мита. Фіскальна функція в повному обсязі реалізується у разі застосування митного режиму імпорту. Так, відповідно до митного та податкового права України, базою для нарахування ПДВ і акцизного податку на імпортовані товари є їх митна вартість, тобто ціна, яка фактично сплачена або підлягає сплаті за них на момент перетину митного кордону України. При визначенні митної вартості до неї включається ціна товару, зазначена в рахунку-фактурі, а також витрати на транспортування, навантаження, розвантаження, перевантаження, комісійні, брокерські, плата за використання об'єктів інтелектуальної власності, що належить до даних товарів і яка повинна бути оплачена імпортером прямо чи побічно як умова їх ввезення [22]. Зростання обсягів імпорту має наслідком збільшення обсягів надходження ПДВ і акцизного податку.

За допомогою митних режимів також відбувається контроль за захистом національної економіки та інтересів суб'єктів господарської діяльності. Охоронна функція митних режимів спрямована на реалізацію публічного інтересу. У митному законодавстві України передбачено особливі умови використання товарів відповідно до обраного митного режиму. Кожен з тринадцяти видів українських митних режимів передбачає окремі умови використання товарів на митній території України чи поза її межами. Окреслення таких умов є гарантією для держави, що товари чи їхнє використання не спричинять шкоди національним економічним інтересам.

Окрім кількісних та митно-тарифних обмежень, до сфери регулювання товарообороту зовнішньої торгівлі можуть залучатися технічні обмеження.

Так, в ЄС існують суворі вимоги на вміст хімічних речовин у продукції, засновані на європейському хімічному законодавстві REACH. Жорсткі екологічні стандарти дозволяють обмежити ввезення багатьох товарів. Причому хімічні дослідження мають оплачувати постачальники продукції (через імпортерів, які є резидентами Євросоюзу, або так званих спеціальних представників). Вартість реєстрації хімічних речовин складає від 30 тис. до 1 млн євро залежно від кількості і складності токсичних тестів, що значно підвищує вартість продукції. Дослідження повинні виконуватися виключно у сертифікованих лабораторіях ЄС, що створює передумови до монополізації ринку надання подібних послуг. По суті такі стандарти є додатковим технічним бар'єром, спрямованим на захист вітчизняних підприємств [25; 27, с. 25].

Зважаючи на наведене вище, фінансовий інструментарій регулювання товарообороту зовнішньої торгівлі можна систематизувати наступним чином (табл. 4).

Таблиця 4

Фінансовий інструментарій регулювання товарообороту зовнішньої торгівлі

Інструмент	Сфера регулювання	Досвід застосування в Україні
<i>Прямі обмеження</i>		
Заборона на ввезення окремих товарів	Недопущення потрапляння на ринок країни небезпечних та шкідливих товарів	+
Встановлення квот на імпорт (експорт) окремих товарів	Для запобігання або зменшення критичної нестачі на внутрішньому ринку товарів, які мають суттєве значення для споживання в середині країни	+
Ліцензування імпорту	Обмеження обсягів імпорту окремих товарів	+
<i>Непрямі обмеження</i>		
Антидемпінгове мито	На усунення недобросовісної конкуренції з боку товарів, які надходять за демпінговими цінами	+
Компенсаційне мито	Якщо ввезення товарів загрожує завданням збитків вітчизняним виробникам подібної продукції, у випадку вивезення товарів, при виробництві яких використовувалися специфічні субсидії	+
Спеціальне мито	Скорочення обсягів небажаного імпорту	+
Звільнення від ПДВ	Стимулювання виробництва та експорту окремих	–

	товарів	
Застосування нульової ставки ПДВ	Стимулювання експорту товарів	+
Диференціація ставок ПДВ	Стимулювання виробництва та експорту окремих товарів	-
Застосування спеціальних митних режимів	Стимулювання ввезення високотехнологічної продукції	+
Справляння акцизного податку	Обмеження споживання окремих товарів	+
Субсидії	Для підтримки експортоорієнтованих галузей та захисту національних виробників	+
Девальвація	Стимулювання експорту, оскільки при обміні іноземної валюти на національну експортер отримує девальваційний дохід	+
Валютні обмеження	Запобігання відтоку іноземної валюти	+

Джерело: складено автором.

Як свідчить таблиця 4, у складі фінансового інструментарію регулювання товарообороту зовнішньої торгівлі значна роль відводиться непрямим податкам. Це зумовлено їх значимістю для формування доходів бюджету держави, гнучкістю, можливістю перекладання.

Варто зазначити, що з урахуванням окремих політичних обставин, окрім згаданих інструментів непрямого впливу та адміністративних обмежень, держава може застосовувати експортні субсидії (а не податки), за яких експортери отримують можливість продавати товари на зовнішньому ринку за меншою ціною, ніж на внутрішньому. Однак використання експортних субсидій суттєво обмежується статтею XVI ГАТТ/СОТ. Окрім того, вказані субсидії пов'язані з бюджетними витратами, які можуть перевищувати вигоди від їх надання [7, с. 146]. Регулюючі впливи оподаткування на товарооборот реалізуються через систему інструментів податкового регулювання. Така система включає в себе підсистему засобів податкового стимулювання і підсистему економічних санкцій за порушення, пов'язані з оподаткуванням [16, с. 247]. Принципово система засобів податкового стимулювання включає в себе три групи інструментів: податкові пільги, спеціальні податкові режими та спеціальні економічні зони, території пріоритетного розвитку, а також технопарки [16, с. 249]. У певний період часу держава може використовувати як одну групу податкових інструментів,

так і всі три одночасно. Вибір групи податкових інструментів залежить від конкретних цілей, які ставить перед собою уряд.

Іншою важливою підсистемою податкового інструментарію є економічні санкції, які накладаються у випадку настання адміністративної, фінансової або кримінальної відповідальності. Система економічних санкцій становить невід'ємну частину податкового інструментарію. У випадку розробки дієвої системи економічних санкцій в країні мінімізується ризик зловживання стимулюючими податковими інструментами та використання їх як засобів мінімізації податків.

Роль санкцій двоїста, оскільки, по-перше, вони забезпечують виконання податкового законодавства (санкції застосовуються за неналежне виконання зобов'язань перед бюджетом або позабюджетними фондами), а, по-друге, вони орієнтують господарюючі суб'єкти на використання у своїй діяльності більш ефективних форм господарювання. Разом із тим варто зазначити, що ефективність санкцій залежить від ефективної роботи контролюючих органів [16, с. 261]. На ефективність роботи контролюючих органів також впливає багато чинників – це і рівень кваліфікації працівників контролюючих органів, рівень корупції та бюрократії, рівень оплати праці працівників контролюючих органів, а також ймовірність покарання за зловживання службовим становищем.

Зважаючи на важливість податкового інструментарію у регулюванні товарообороту, вважаємо, що необхідно розробити його розгорнуту класифікацію з акцентом на параметри товарообороту, які підлягають регулюванню (табл. 5).

Таблиця 5

Податковий інструментарій регулювання товарообороту

Податкові інструменти	Параметри товарообороту	Потенційні наслідки
Диференціація ставок податків	Обсяг внутрішнього товарообороту	При зменшенні ставок непрямих податків може збільшуватися обсяг товарообороту товарів, які оподатковуються за зниженими ставками. Такий інструмент можна застосовувати для стимулювання збільшення присутності окремих товарних груп на

		ринку. Зменшення рівня оподаткування доходів потенційно може сприяти збільшенню обсягів товарообороту.
	Структура товарообороту	Збільшення у структурі товарообороту частки товарів, які оподатковуються за нижчими ставками.
Податкові пільги	Структура товарообороту	Збільшення питомої ваги у товарообороті товарів, виробництво або реалізація яких оподатковується на пільгових умовах.
Спеціальні режими оподаткування	Канали збуту	Диверсифікація виробництва. Стимулювання товарообороту малого та середнього бізнесу.
	Обсяг товарообороту	Збільшення обсягів товарообороту.
	Структура товарообороту	Збільшення частки реалізації товарів, які оподатковуються на умовах спеціальних режимів.
Запровадження специфічних акцизів або підвищення їхніх ставок	Обсяг товарообороту	Зменшення обсягів товарообороту підакцизних товарів (наприклад тих, споживання яких є шкідливим).
	Структура товарообороту	Зменшення частки підакцизних товарів, попит на які еластичний.
	Канали товарообороту	Ризик зростання товарообороту на неорганізованому ринку (у т.ч. за рахунок контрабанди).

Джерело: складено автором.

Висновки. На основі проведеного дослідження, можна зробити наступні висновки: систематизовано фінансовий інструментарій регулювання внутрішнього і зовнішнього товарообороту країни. На відміну від існуючих підходів, окремо виділено й систематизовано податковий інструментарій та спрогнозовано потенційні результати його застосування для динаміки і структури товарообороту. Це дає змогу удосконалити теоретичне підґрунття для прийняття обґрунтованих практичних рішень в частині регулювання товарообороту податковими методами.

Регулювання товарообороту передбачає не тільки задоволення потреб споживачів, а й створення передумов для того, щоб ці потреби були задоволені вітчизняними товарами належної якості. А це, у свою чергу, позитивно впливатиме як на макроекономічну ситуацію в країні, так і на стан та динаміку торговельного балансу. Для регулювання товарообороту залучається фінансовий інструментарій прямого та непрямого впливу. Набір фінансових інструментів та тривалість їх застосування визначається ціллю регулювання товарообороту. Найбільш значима роль у складі фінансового інструментарію належить податкам. На параметри товарообороту більшою

мірою впливають непрямі податки, оскільки вони включаються або додаються до ціни товару, їх сплачують споживачі і першими відчують їхній тягар через підвищення цін. Регулюючі впливи непрямих податків підсилюються їх гнучкістю у частині перекидання від виробника до оптового продавця, від оптового продавця до роздрібного, від роздрібного продавця до споживача.

Фінансовий інструментарій регулювання товарообороту представляє собою складову фінансової політики держави та засобів реалізації її впливу на динаміку і структуру товарообороту з метою оптимізації каналів збуту та дотримання бажаної товарної і географічної структури товарообороту. Вплив фінансового інструментарію реалізується через прямі заборони й обмеження та непрямі обмеження, роль яких на сьогодні більша, порівняно із прямими.

Список використаних джерел

1. Амоша О.О. Механізм оподаткування доданої вартості в Україні [текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О.О.Амоша – К., 2005. – 22 с.
2. Апопій В.В. Структурна перебудова сфери товарного обігу / В.В. Апопій // Економічна теорія: сучасні проблеми розвитку сфери товарного обігу : міжнар. наук.-практ. конф., 24-25 жовтня 2002 р. : тези доповідей ; відп. ред. В.Д. Лагутін : у 2 ч. – К., 2002. – Ч. 1. – С. 21-22.
3. Бережнюк І.Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: монографія / І.Г.Бережнюк. – Д.: Академія митної служби України, 2009. – 543 с.
4. Блонська В.І. Роздрібний товарообіг торговельного підприємства та напрямки ефективного управління ним у сучасних умовах господарювання / В.І.Блонська, К.О.Феофанова // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. вип. 18.4. – С. 123-127.
5. Бондаренко Н.П. Таможенно-тарифное регулирование ВЭД [учеб. пособие] / Бондаренко Н.П.– Ростов н / Д : Изд-во МарТ, 2007. – 240 с.

6. Ващекин Н.П. Государственное регулирование внутренней торговли товарами народного потребления в Российской Федерации: опыт и проблемы : материалы міжнародної наук.-практ. конференції [“Державне регулювання торгівлі в ринкових умовах”], (Київ, 24-26 жовтня 2001 року) / Н.П.Ващекин, Н.А.Лупей ; відп. ред. А.А. Мазаракі. – К.: КНТЕУ, 2001. – С. 10-18.

7. Вишневикий В.П. Возможные последствия сокращения экспортных пошлин в рамках присоединения Украины к ВТО / В.П. Вишневикий, Е. Лукьяненко // Налогообложение: проблемы науки и практики: монография. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2006. – С. 145-156.

8. Внутрішня торгівля: регіональні аспекти розвитку: монографія / [за ред. О.О. Шубіна, Я.А. Гончарука]. – Донецьк-Львів : ДонНУЕТ, 2007. – 404 с.

9. Головачук Т.І. Економічне регулювання товарообігу торговельного підприємства: навчальний посібник / Головачук Т.І. – К.: Економіка, 2006. – С.78 – 83.

10. Гриньова В.М. Фінанси підприємств: навч. посібник / Гриньова В.М., Коюда В.О. – 3-тє вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2006. – 423 с.

11. Данілов О.Д. Фінанси у питаннях і відповідях: навч. посібник / О.Д. Данілов, Д.М. Серебрянський; за заг. ред. О.Д. Данілова. – К.: ВД «Комп'ютепрес», 2006. – 444 с.

12. Економічна енциклопедія: у 3 т., Т. 2 / [за ред. С.В. Мочерний та ін]. – К.: ВЦ «Академія», 2002. – 952 с.

13. Економічний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vseslova.com.ua/word/%D0%A2%D0%BE%D0%B2%-107554u>

14. Електронний економічний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bse.sci-lib.com/article110985.html>

15. Електронний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RSuigwuuhuwuy

16. Иванов Ю.Б. Современные проблемы налоговой политики: учеб. пособие / Ю.Б.Иванов, А.Н.Тищенко. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2006. – 328 с.
17. Керецман В.Ю. Державне регулювання регіонального розвитку: теоретичні аспекти : монографія / В.Ю.Керецман. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 188 с.
18. Кудряшов В.П. Фінанси : навч. посібник / Кудряшов В.П. – Херсон: Олді-плюс, 2002. – 352 с.
19. Лукьяненко Е.В. Налоговое регулирование международной торговли товарами: монография / Е.В.Лукьяненко– Донецк : [б.и.], 2008. – 112 с.
20. Мартинюк В.П. Митна система та економічна безпека держави: теорія і методологія : монографія / Мартинюк В.П. – Тернопіль: Астон, 2010. – 256 с.
21. Митне регулювання в ЄС та Україні: порівняльно-правове дослідження: науково-практичний посібник / [Мароха В., Олійник Н., Омельченко О., Полонський О., Ропотан О.]; за наук. ред. А. В. Мазура. – К.: ТОВ “Ніка-Прінт”, 2005. – 832 с.
22. Митний кодекс України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/92-15.
23. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (у змінній редакції) від 26.09.1999 р. // Система інформаційно-правового забезпечення Ліга : Закон, 2007.
24. Новий англо-український та українсько-англійський словник / [укладачі В.Ф. Малишев, О.Ю. Петраковський]. – Х.: Світовид, 2004. – 768 с.
25. Пансков В.Г. Таможенное регулирование внешнеторговой деятельности в России: учеб. пособие / В. Г. Пансков, В.В. Федоткин – М.: ИНФРА-М, 2008. – 365 с.
26. Підхомний О.М. Управління інвестиційними процесами на фінансових ринках: дис. канд. екон. наук: 08.02.03 «Економіка та управління

національним господарством» / Підхромний Олег Михайлович. – Л., 2002. – 189 с.

27. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій: навч. посібник / [під ред. Ю.Б.Іванова, І.А.Майбурова]. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2010. – 492 с.

28. Прыгун И.В. Методологический и методический подходы к обоснованию прогнозных показателей развития розничного товарооборота / И.В. Прыгун // Научные труды ДонНТУ. – 2006. – Вып. 30. – С. 63-68.

29. Словарь иностранных слов с приложениями / [под ред. В. Бутромеева]. – М.: «Престиж книга»; «РИПОЛ Классик», 2006. – 544 с.

30. Словники на Академіку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc1p/47718>

31. Храмов В.О. Зовнішньоекономічна політика / В.О. Храмов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/1231/39/1/3/>.

32. Black J. Dictionary of Economics/ Black J. – Second edition. Oxford University Press. – 2005. – 507 p.

33. Either W.J. The Theory of Trade Policy and Trade Agreements: A Critique / Either W.J // Department of Economics University of Pennsylvania. – March 2005. – 37 p.